

Kolumn

Banale politiek

Positieve aktie en de Universiteit van Amsterdam

Ton Korver

Studenten sociologie krijgen al vroeg in hun studie iets te horen over de Amerikaanse socioloog Herbert Blumer. Deze is een van de gangmakers geweest van de stroming in de sociologie die als 'symbolies interaktionisme' bekend staat, en waarvan Foucault en aanverwanten zoveel -zij het zonder bronvermelding - hebben opgestoken. In deze stroming is het geen goede gewoonte om al te stellig te spreken in termen van oorzaak en gevolg, subjeekt en objekt, onafhankelijke en afhankelijke variabele, en dergelijke meer. Wie bijvoorbeeld beweert dat in benoemingskwesties 'kwaliteit' de onafhankelijke variabele is, en de 'benoemingsprocedure' de afhankelijke, en wie bovendien beweert dat de onafhankelijke variabele eenduidig de afhankelijke beïnvloedt, zou bij Blumer op z'n gunstigst een herexamen krijgen. Zo eenvoudig zijn onafhankelijke en afhankelijke variabelen niet te vangen, erger nog, ze kunnen zelfs stuivertje wisselen. Hetzelfde gaat vanzelfsprekend op voor de relatie tussen prestatie en inkomen of tussen prestatie en de kans op het verwerven van een baan etc.

Blumer presenteerde zijn ideeën onder meer naar aanleiding van zijn langdurige bemoeienissen met de Amerikaanse arbeids- en raciale verhoudingen. In zijn desbetreffende geschriften, gepubliceerd, ruwweg, in de eerste vijftwintig naoorlogse jaren, verwijst Blumer alle uitspraken over het verdwijnen van klasse- en raciale tegenstellingen, als gevolg van industrialisering, modernisering en zelfs gelijke burgerrechten, naar de schroot hoop. Een marktsamenleving is niet egalitair, zelfs niet in de beperkte zin van het scheppen van gelijke kansen, los van kwesties van herkomst, godsdienst, nationaliteit, huidskleur of geslacht. Wie gelijke kansen, bijvoorbeeld op een universitaire loopbaan, wil realiseren voor een 'vrouw, of Iraniër, of oud-katholiek, of een andere voor de universiteit irrelevante eigenschap' (De Swaan in *Folia Civitatis*, 15 april 1988), doet er goed aan te onthouden dat de 'relevante eigenschappen' niet onafhankelijk zijn van belangen en belangdefinities, en evenmin van inschattingen van de wetenschappelijke, financiële, en politieke omgeving van de universiteit. Mochten de 'relevante' eigenschappen gediend zijn met gelijke kansen, dan doet de onbekommerde roep om 'kwaliteit' wat pijnlijk aan.

Krisis 32, 1988, pp 58-63

Blumer stapte met zijn ideeën in het voetspoor van die andere illustere socioloog: Weber. Deze had reeds rond de eeuwwisseling opgemerkt dat elke uitbreiding van de markt, of het nu om produkten of om mensen gaat, pogingen in het leven roept om de markt te 'sluiten', door de toegang tot de markt te bemoeilijken, bijvoorbeeld met behulp van diploma's, gestandaardiseerde eisen van veiligheid en hygiëne, lidmaatschappen van clubs en verenigingen, enzovoort. Vanzelfsprekend, de 'dorst naar kennis' die beroepsbeoefenaren soms overvalt als de aantallen snel stijgen, of als de markt voor hun diensten onder druk wordt gezet, wordt door Weber niet geheel en al teruggebracht tot bescherming van eigen belangen, maar afwezig zijn ze evenmin. De 'kwaliteit' van een produkt, of van een beroepsbeoefenaar, wordt steeds meebepaald door de belangen en de perceptie van de producenten. Kwaliteit is geen 'onafhankelijke variabele'.

Dit besef vormt de basis van programma's van positieve actie. Deze programma's zijn niet opgezet om het achterlijke broertje of zusje aan een baantje te helpen. Omgekeerd. Ze zijn het antwoord op het feit dat de markt geen vrije ruimte is, maar altijd al een bezet gebied, waar overwegingen van kwaliteit en verruiming van concurrentie strijden met klaims op de definitie van kwaliteit en regulering van concurrentie door toegangsbeperkende maatregelen. Programma's van positieve actie zijn evenmin het gevolg van kollektivisties gedefinieerde uitsluitingskriteria ('omdat u vrouw bent, komt u helaas niet in aanmerking'). Ze zijn eerder een reactie op het verschijnsel van 'statistische diskriminatie', waar diskriminatie niet het motief is van uitsluiting, laat staan de oorzaak, maar het gevolg. Statistische diskriminatie hoort niet bij een situatie van ongelijke burgerrechten, maar juist bij een situatie waarin de ongelijkheid op het vlak van de burgerrechten ongedaan is gemaakt. Dito voor de egalisering van onderwijskwalifikaties. Zoals Blumer al aankondigde kan toenemende gelijkheid in onderwijskwalifikaties, evenals die in de burgerschapsstatus, een reden zijn voor toenemende diskriminatie op andere kenmerken. Geselekteerd moet er per slot van rekening worden. Bij gelijke kwalifikatie en gelijke burgerschapsstatus, kiest een rekruterende organisatie niet voor de 'beste' persoon, maar voor het kleinste risico. Wat het kleinste risico is, kan per situatie verschillen. Heeft een organisatie mensen nodig waarin ze zwaar moet investeren (in termen van training en opleiding), dan worden mensen geselekteerd waarvan verwacht mag worden dat ze het lange tijd bij de organisatie willen uitzingen. Dan hoeft de investering maar een enkele keer te worden gedaan, en heeft deze een aantrekkelijke rendementsperiode. Mensen die nogal vaak van werkgever willen wisselen (jongeren bijvoorbeeld, zeggen de statistieken) of die juist in de periode dat een investering zou moeten beginnen te renderen weggaan (vrouwen bijvoorbeeld, zeggen de statistieken), zijn in zo'n geval een risico. Maar het blijft diskriminatie, want niet de kwaliteit van het indi-

vidu wordt gemeten, maar diens kenmerken, ook al zijn die volmaakt irrelevant voor het individu in kwestie. Statistische diskriminatie is een uitvloeisel van de noodzaak te moeten selekteren bij toenemende gelijkwaardigheid van kandidaten; positieve actie is er de keerzijde van. Laten we een vuistregel opstellen: statistiese diskriminatie is het privilege van de positief geprivilegieerden op de arbeidsmarkt, positieve diskriminatie is het privilege van de negatief geprivilegieerden. Privileges zijn, ondanks de gemakken die ze beloven, omstrede dingen in samenlevingen waar voorrechten heten te zijn afgeschaft. Vandaar de grote boog waarmee er omheen wordt gelopen. Het is een beetje zoals met Babbitt, de romanfiguur van Sinclair Lewis. Babbitt is een vurig aanhanger van de vrije ondernemingsgewijze produktie. Tegelijk beseft hij maaar al te goed dat z'n makelaarswerk zeer gebaat is bij het lidmaatschap van de juiste klubs en verenigingen, of het juiste kerkgenootschap niet te vergeten. Natuurlijk, om daar binnen te komen moet je compromissen sluiten, pijnlijke soms, maar waar gehakt wordt, vallen spaanders. Babbitt is inmiddels in de Amerikaanse taal opgenomen als een zelfstandig naamwoord voor de meer vervelende en stuitende kanten van de middelmaat.

Statistiese diskriminatie is een meer moderne vorm van ballotage. Ze vult de oudere vorm aan, maar heeft deze nog allerminst verdrongen. Mengvormen willen daarom nogal eens voorkomen, zeker daar waar de markt niet al te groot is. Wordt onder die omstandigheden positieve actie tot plan verheven, dan kun je op je vingers natellen dat de obstakels niet gering zullen zijn. Universiteiten leveren een aardig voorbeeld. Statistiese diskriminatie is daar regelmatig aangetoond: de groeiende deelname van meisjes aan universitaire studies heeft zich niet mogen vertalen in een groeiende aandeel in de staf, en hoe hoger men komt, hoe kleiner het aandeel. Bij hoogleraarsbenoemingen is zelfs afname geconstateerd van een toch al miniem aandeel. De Universiteit van Amsterdam heeft daarom tot positieve actie besloten; volgens het oude motto van de countervailing power roept blijkbaar statistiese diskriminatie haar tegendeel, de positieve, op, en vanzelfsprekend juist daar, waar, zoals bij Letteren en Sociale Wetenschappen, meisjes een groot deel van de studentenpopulatie uitmaken. Maar hoe zit het met sociale kapitaal, de netwerken met andere woorden?

Tegen de achtergrond van een lage economische groei, een overheidssector die werkgelegenheid afbouwt - direkt of via privatisering -, en een proces van deregulering en dekoncentratie van arbeidsmarktbeleid, heeft een beleid van positieve actie niet al te veel kans van slagen. Tenzij, natuurlijk, het gedragen wordt door financiële en organisatorische maatregelen, bijvoorbeeld op het gebied van de verdeling van onderzoeksgelden en -plaatsen, en aan het tijdelijk in de luwte houden van plaatsen van positieve actie bij de permanente reorganisatietrein die door de universiteiten dendert. Zoals een wet

een dode letter blijft als er geen administratief apparaat naast wordt gezet om uitvoering te effectueren, zo blijft een voorkeursbeleid machteloos zolang er geen ondersteunend beleid naast staat dat het vakgroepen en fakulteiten ook mogelijk maakt positieve actie te stimuleren. Dat klemmt in het bijzonder bij hoogleraarsbenoemingen. Weinig vakgroepen hebben de zekerheid dat ze over drie jaar nog bestaan, maar mochten ze daarnaar streven (op de ongetwijfeld aanwezige uitzondering na geen gewaagde veronderstelling), dan is de reputatie van de hoogleraar geen onbelangrijk gegeven. De omgeving van vakgroepen is de laatste jaren, beleefd uitgedrukt, wat onrustig geworden. De voorspelbaarheid van de toekomst van een bepaald gezelschap is daardoor op de tocht komen te staan. Hoe onvoorspelbaarder de omgeving echter, hoe beter de reactie van de bedreigde vakgroepen is te voorspellen. Zij pogen de even ontglipte marktarena zo spoedig als mogelijk weer met hun aanwezigheid op te vullen. Dat betekent voornamelijk dat men een stukje van de markt moet zien te organiseren. Dus: men moet kennis verwerven over de toegang tot de plekken waar de besluiten vallen, een plaatsje moet worden afgedwongen in advies- en overlegcircuits en het imago van het eigen vakgebied moet worden aangescherpt, enerzijds door meer onderlinge organisatie te stimuleren, anderzijds door een meer gerichte politiek aan te moedigen op zwaartepunten en 'profilering'. Ook de 'dorst naar kennis' kan snel grote vormen aannemen, zoals de explorerende markt van postdoctorale opleidingen en instituten doet vermoeden.

Wie hier wil scoren kan maar beter over wat ingangen beschikken in netwerken en kontakten. De premie op 'sociaal kapitaal' neemt in de huidige turbulente situatie op de universiteiten eerder toe dan af, hoeveel marktreoriek ook over ons wordt uitgegoten. Wie heden ten dage aan de universiteiten met droge ogen het woord kwaliteit in de mond neemt, zal niet zelden een zekere handigheid bedoelen in het aanboren van fondsen, het kennen van de goede mensen en kanalen, en het voeren van een selektief beleid met betrekking tot de wetenschappelijke en publieke profilering van een vakgebied. Het 'ingevoerd' zijn, en het hebben van een organisatorische reputatie naast een academische, is op de universitaire arbeidsmarkt een in gewicht toenemend criterium. En waarom ook niet? Hinderlijk is immers op zichzelf allerminst dat organisaties niet alleen marktkriteria maar ook specifiek organisatorische criteria hanteren. Hinderlijk is voornamelijk de selektiviteit van deze criteria, maar daar zou positieve actie, mits vanzelfsprekend ondersteund, kunnen korrigeren. Of dat voldoende is weet niemand, maar mocht het niet toereikend zijn, dan zal positieve actie in ieder geval beter inzicht in de problemen verschaffen.

Pas echt hinderlijk wordt het als sociale wetenschappers, met de sociologen voorop, luidkeels marktmetaforen gaan aanprijzen, als organisatiemetaforen nodig zijn. Netwerken en kontakten kan men niet op de vrije markt kopen,

en men kan het ook niet leren in een vrij toegankelijke cursus. Nieuwkomers op de universitaire arbeidsmarkt, zoals vrouwen, beschikken vrijwel per definitie niet over belangrijke netwerken en kontakten. Het kost aardig wat tijd en moeite, zelfs als men de omstandigheden mee heeft (hetgeen een overmoedige veronderstelling is) om een en ander op te zetten, waarbij de wet van de kleine aantallen er nog voor zorgt dat het organiseren en besturen al snel een te groot deel van de beschikbare tijd opsloopt. Wil de Universiteit zowel de invloed van vakgroepen op het benoemingsbeleid handhaven als positieve actie voeren, dan is het niet verstandig om ofwel aan kwaliteitskriteria van de bekende snit vast te houden, ofwel de andere kant uit te zwaaien en quoteringen af te dwingen. Beide zijn opgetreden, en men hakkelt en stottert dan ook van de ene inkonsistentie naar de volgende. Positieve actie is een 'infant industry'. Men moet het afschermen, tijdelijk, niet om concurrentie uit te schakelen, maar om redelijke en gelijkwaardige concurrentievoorzwaarden te scheppen. Als het gaat om japanse video's en het belang van Philips schijnt iedereen dat te beseffen: als het gaat om gelijke concurrentieverhoudingen voor vrouwen en mannen is de gemeenschap met stomheid geslagen.

De benoeming van een hoogleraar voor de vakgroep Sociologie en Gebouwde Omgeving aan de Universiteit van Amsterdam heeft zich de laatste maanden in een grote publieke belangstelling mogen verheugen. Wie iets in de publiciteit wil hebben, moet de weg van de vertrouwelijkheid kiezen, merkte Bart Tromp op naar aanleiding van deze benoeming. En zo is het. Overwegingen uit het benoemingsrapport, de inhoud van adviezen van zusterfakulteiten, uitspraken van de voorzitter en de sekretaris van de benoemingskommissie, het kan niet op. Bij de sociologen is verder in alle openbaarheid de doopceel van de twee professorabele kandidaten grondig gelicht. Maar nog altijd geldt de eerste les van de journalist: wat het verschil in kwaliteit tussen de voorgedragen kandidaten is kunnen we niet weten, omdat die kennis is voorbehouden aan degenen die het benoemingsrapport hebben ingezien. Het is overigens niet nodig daarover te spekuleren. Een professorabele kandidaat is professorabel, welke exegeses daarop later ook mogen worden gepleegd door belanghebbenden die zich in de wielen voelen gereden. De fakulteit, het eerste station na de benoemingskommissie, draaide de volgorde van de twee kandidaten om. Een rel was geboren. Dat krijg je met positieve actie. Het College van Bestuur, vervolgens, draaide de zaak weer terug, hoewel de verantwoordelijke portefeuillehouder liet doorschemeren dat het gehanteerde kwaliteitsargument ook iets te maken had met organisatieoverwegingen. Dat laatste was bij de Letteren-affaire zelfs het hoofdargument. Een petitie van verontruste hoogleraren laat op zich wachten.

Intrigerend, en tegelijk genant, aan de hele kwestie is de gretigheid waarmee het positieve actiebeleid de inzet werd. Het kan toch niet waar zijn dat deze

kwestie de druppel was die de emmer deed overlopen? Als er al een armetierig bodempje in de emmer van de positieve aktie zat zal het veel geweest zijn. De kwestie moet een aangename aanleiding geweest zijn om eens orde op zaken te stellen. Zolang het voorrecht op benoemingen als recht wordt opgedist, hoeft niemand zich in de kaart te laten kijken. Heeft het niet wat weg van een persiflage op een bedreigde beroepsgroep? Wat doen die, als de nood aan de man komt? Ze roepen de zegen af over hun competentie, hun verantwoordelijkheid voor het vak, en hun verplichtingen naar hun klanten. Het is bijna een genade dat studenten sociologie hier in ieder geval nog over worden onderwezen. En uiteindelijk: wie kent niet de gevaren van een te dichte toenadering tussen de leer en de praktijk?